

Itämerensuomalainen symposiumi Petroskoissa

Petroskoissa pidettiin 22.—24. touko-
kuuta 1979 itämerensuomalaisen filo-
logian symposiumi, joka oli jo neljäs

tämänlaatuinen suomalais-neuvostoliittolainen kokous. Sana filologia on tässä ymmärrettävä väljästi, siihen kuuluvat kielitiede, kansanrunous ja kirjallisuus. Nämä alueet olivat edusteilla täysistuntoesitelmissäkin, joissa *Lauri Honko* käsiteli itkuvirsien vertailevaa tutkimusta, *K. V. Tšistov* slaavilaisten ja suomalais-ugrilaisten kansojen itkuvirsiä, *Väinö Kaukonen* folkloren vaikutusta suomalaiseen kirjallisuuteen ja *Eino Karhu* kansanrunouden ja kirjallisuuden suhteita historiallisessa valossa. *Terho Itkosen* täysistuntoesitelmä liittyi luontevasti siihen työhön, jota hän on joutunut tekemään johtaessaan Suomen osalta ALE:n toimittamista (ALE = Atlas linguarum Europae, Euroopan kieliatlas). Esitelmässä tarkasteltiin synonyymisten sanojen levikkiä suomen murteissa ALE:n kartta-aineiston pohjalta. Mm. monien sanojen itäisen tai läntisen levikin perusteella hän saattoi esittää kiinnostavia täydennyksiä jo aiemmin esittämiinsä käsityksiin kantasuomen murreryhmittämisistä (vrt. »Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta», *Hist. Aikauskirja* 1972; »Kantasuomesta suomeen», teoksessa *Suomen tieteen ulottuvuuksia* 1978). *Mart Remmelin* täysistuntoesitelmä oli symposiumin toisen pääteeman tietokonelingvistiikan alalta. Hänen teemansa »ATK-menettelmien käyttömahdollisuuksista itämerensuomalaisen kielten äännehistorian tutkimuksessa» oli todella modernin tuntuinen. Hänen mukaansa tietokoneesta voi olla apua foneettisia äänenmuutoksia selitettäessä ja lähtömuotoja rekonstruoi- taessa.

Tässä sopii luoda silmäys kielitieteen jaoksen työskentelyyn ensinnäkin siksi, että symposiumissa esitetyt teesit ovat useimpien tutkijain tavoittamattomissa todellisen rariteetin, tiivistelmäkirjaisen, lehdillä, ja myös siksi, että noin puolet runsaasta 50 esitelmästä pidettiin juuri tässä jaoksessa.

Tuomo Tuomi tarkasteli niitä huomattavia etuja, joita saavutetaan Kotimais-

ten kielten tutkimuskeskuksen siirtyessä julkaistavaksi tarkoitettujen tekstien puhtaaksi kirjoittamisessa automaattiseen tietojenkäsittelyjärjestelmään. Tällöin voidaan magneettinauhaan tallennettua ja edelleen ladontalaitteen ohjelmauhaaksi muuntamaa käsikirjoitusta käsitellä tietokoneella monin tavoin. Samalla vähenee varsinkin suurissa sanakirjatöissä hankala korjausluku. *Pauli Saukkosen* tarkasteltavana oli se, millä todennäköisyydellä eri lauseenjäsenet seuraavat toisiaan suomen kielessä. Suomen kielen sanajärjestys osoittautuu todella vapaaksi, mutta toisaalta tietyt yhdistelmät ovat suosittuja tuhansien sanajärjestysyhdistelmien joukossa. Yleisimmäksi lausetyypiksi on osoittautunut konjunktio + subjekti (pron.) + predikaatti + adverbiaali ja toiseksi yleisimmäksi konj. + subj. + pred. + adv:li. *Esko Koivusalo* selosti ATK-menettelin lopulliseen asuunsa saatua luetteloa »Index Agricolaensis», *Agricolan* teosten kaikki n. 525 000 sanetta sisältävää konkordanssia. Se on tutkijain käytettävissä Vanhan kirjasuomen sanakirjan toimituksessa sekä useimmissa Suomen yliopistoissa. Saneista on tarkoitus laatia myös käänteisluettelo. Myös tallinnalaisen *Ülle Viksin* esitys liittyi sanojen tietokonepohjaiseen käsittelyyn. Kysymys oli viron kielen automaattisesta sanakirjasta, joka on tietokoneeseen syötetty tarpeellisen kielipillisen informaation sisältävä sanasto. Aineistona on v. 1976 ilmestynyt *Õigekeelsussõnaraamat* ja mukana ovat tiedot sanan kestoasteesta, palatalisaatiosta, painosta, taivutuksesta, homonymiasta ja stilistisistä erityispiirteistä. Tällaisen sanaston merkitys on ymmärrettävästi sitä suurempi, mitä enemmän informaatiota saadaan mukaan. Koodinumeroiden ja vastaavien taulukoiden käyttöönotto on tällöin välttämätöntä. *Juhan Tuldava* käsiteli viime vuosina Tarton yliopistossa viron kielen sanastosta ja teksteistä tehtyjä merkittäviä tilastotutkimuksia. Mm. virolaisesta kaunokirjallisuudesta on laskettu saneiden ja leksee-

mien taajuuksia, ja on myös laadittu näiden saneiden käänteisluettelo. Yleisimmiksi ovat osoittautuneet 2-kirjaimiset *a*:han päättyvät saneenloput (n. 6,3 % tekstistä); 10 yleisintä saneenloppua (n. 300 mahdollisesta) kattavat peräti 32 % tekstistä. Tämäntapaisista havainnoista on apua mm. typologisissa tutkimuksissa. Tuldavan esityksestä ilmeni, että Tartossa on käynnissä myös laajoja saneiden konkordanssitutkimuksia, joiden avulla selvitetään sanan kaikki kontekstit n. 10 sanan ulottuvuudelta.

Petroskoissa tehtävää karjalan, vepsän ja saamen sanaston monitahoista vertailevaa tukimusta selosti *G. M. Kert*. Tutkimuksen tevoitteet ovat vaativat: selvittää murteittain näiden kielten yhteinen ja vierasperäinen sanasto, osoittaa kronologisesti kysymykseen tulevien kielten ja murteiden erilaisuuden aste sekä määrittää sanan foneettinen tyyppi, jolloin otetaan huomioon, kuinka monta sanaa on käytössä tietyn käsitteen ilmaisemiseen ja monessako murteessa sanat tavataan. Kenttäkeruun pohjana on ollut ALE:n sanasto. Semanttinen osa koostuu kolmesta osasta, ja se näyttää tällaiselta: A. maailma, B. ihminen, C. ihminen ja maailma. Kertin esitelmä sopi hyvin sillaksi статистиikkaa käsittelevien ja ALE:n metodiikkaa hyödyntävien esitysten väliin, perustuuhan Petroskoin hanke reikäkorttien käyttöön.

ALE:n levikkikuviin pohjautuivat *Helmi Neetarin* ja *Nina Zaitsevan* esitelmät. Neetar pohti kysymystä, millaisia mahdollisuuksia on ALE:n aineiston perusteella tutkia sukukielten keskinäisiä yhteyksiä itämerensuomalaisten kielten osalta. Hän viittasi joidenkin sanojen suppeaan levikkiin (esim. suom. *aurinko*), mahdollisuuksiin ilmaista jokin asia eri tavoin tai sitten samantyyppisesti (vrt. esim. käsitteitä *salamoi* ja *huono sää*; *mennä maata*), sananmuodostukseen (esim. -as-loppuiset sanat), yhteisiin foneettisiin piirteisiin (esim. *kataja*-sanan äänneasut eri kielissä) sekä siihen ilmiöön, että sana voi kadota aktiivikäytöstä ja säilyä

sananparsissa (esim. sana *peni*). Zaitseva puolestaan oli ottanut tutkittavakseen muutamia äidinkiellensä vepsän sanastoseikkoja ALE:n valossa, koska tätä kartastoa varten on kerätty aineistoa vepsänkin kaikista päämurteista. On todettavissa näiden murteiden pääpiirteinen läheisyys, mutta jotkin seikat taas viittaavat sanastolliseen erilähtöisyyteen ja moni-ilmeisyyteen. Tämä näkyy mm. atmosfääriin, hyönteisiin tai pieniin eläimiin liittyvässä sanastossa. ALE:ta varten kootun sanaston valossa hän saattoi esittää mm. tällaisia täsmällisiä havainnoja: 1) kaikkien murteiden yhteisiä sanoja oli 327 eli 58 %, 2) murteittain osittain toistuvia leksemejä oli 14 %, 3) vain yhdessä päämurteessa tavattavia sanoja oli yhteensä 11 %.

Tietokoneilingvistiikkaa koskettelivat vielä *Kimmo Koskenniemen* esitelmä sekä *Meelis Mihklan* ja *Arvo Eekin* yhteinen esitys. Koskenniemi valaisi suomen kielen automaattista lemmausta, joka tarkoittaa taivutusmuodossaan olevien saneiden perusmuodon automaattista päätelyä. Mihkla ja Eek taas pohtivat tietokoneen käyttömahdollisuuksia prosodiaa koskevissa tunnistustesteissä.

Merkittävä osuus oli itämerensuomalaisten kielten kontakteja käsittelevillä esitelmillä. *Jorma Koivulehto* käsittelee antoisasti sitä, mitkä ovat keskeisiä näkökulmia uusia ims. kielten germaanisista lainasanoja etsittäessä. Huomiota on kiinnitettävä varsinkin foneemisysteemien erilaisuuteen, fonotaksiin ja morfeemi-analyysiin sekä ikäykseen. Runsaan esimerkit valossa hän korosti, että germaanisten kosketusten on oletettava alkaneen aiemmin kuin mihin suppeampaan materiaaliin perustunut totunnainen ikäys viittaa. Koivulehtohan on esittänyt vanhimpien germaanisten lainojen pronsikauteen ulottuvan ikäyksen jo aiemmin Virittäjässä.

Lidia Galahovan aiheena oli venäjän vaikutus Leningradin alueen suomalaismurteisiin. Hän saattoi esittää äännepiirteisiin kohdistuneesta vieraasta vai-

kutuksesta esimerkkeinä sananalkuisen klusiilin sointivariaation (vrt. *kullaimä* ~ *gullaimä* 'kävelemään' < ven. *guljat*), sananalkuisten konsonanttiyhtymien yleistymisen ja jopa niiden hyperkorrektin käytön (vrt. *krampka* 'kehys' < ven. *ramka*), sibilanttien määrän kasvun, liudennuksen yleistymisen ja uutena piirteinä sanansisäisten klusiilien media-
 maisuuden (vrt. *abilas* 'apila'). Samojen Leningradin ympäristömurteiden kasvisanastossa ilmeneviä kielikontakteja tarkasteli *Julia Syrjäläinen*. Muihin sanastokerrostumiin verrattuna on kasvien venäläisperäisiä nimitä tällä murrealueella suhteellisen vähän. Monesti suomalais- ja venäläisperäinen nimitys elävät rinnatusten, esim. *taikinapuu* ~ *pojarka* 'orapihlaja'. Varsin tuoreen näkökulman kielten välisiin kosketuksiin toi *Mari Mullonen*, jolla oli kosolti havaintoja venäjän vaikutuksesta Petroskoin yliopistossa suomen kieltä opiskelevien kielenkäyttöön. Ulkomaalaisten tavalliset kompastuskivet näyttävät olevan tuttuja sielläkin, mm. *jääda*-verbin inessiivinen rektio («jääda kaupungissa», vrt. ven. *ostovašja v gorode*) ja akkusatiivin käyttö («tämän työn tehtiin», vrt. ven. *etu rabotu sdelali*). *Zinaida Dubrovinan* aiheena olivat aunuksen venäläisperäiset verbit. Hän oli ottanut onnistuneesti tarkasteltavaksi näiden verbien mukautumisen vastaanottajakielen tarjoamiin morfologisiin malleihin, esim. *tolkuija* 'ymmärtää' kuten *suaija* 'rakastaa', *proššaijakseh* 'hyvästellä' kuten *pestäkses* 'peseytyä', *läžie* 'sairastaa' kuten *itkie* 'itkeä' jne. Myös merkityspiirteissä on havaittavissa vastaavuuksia. Karjalaan liittyi myös *L. F. Markianovan* esitys varsinaiskarjalaisten ja lyydiläisten elementtien osuudesta aunuksen -*škoita*-, -*zoita*-, -*ska*-, -*huta*-, -*hu*- ja -*ua*- suffikseissa.

Nina Mamontovan esitelmä sisälsi havaintoja Aunuksen nykyisestä paikannimistöstä. Aluksi hän viittasi siihen, että vanhoissa venäläisissä asiakirjoissa tavataan ortodoksis pohjaisia henkilönnimiä paikannimissä jo 1200-luvulta lähtien, esim.

Antimpeldo, Pedransuo. Nykyisissä toponyymeissa venäläisperäinen sana voi esiintyä perus- tai määriteosana, esim. *Ūmbärüsdorogu, Dorogulambi* (*dorogu* < ven. *doroga* 'tie'). Tavallisia ovat myös nimivariantit: esim. venäjäksi merkitystä paikannimestä *Kukšegorskoje boloto* karjalaiset voivat käyttää nimitystä *Kukšegorskoiusuo* tai *Kukšimäinsuo* (vrt. aun. *mägi* = ven. *gora*).

Periaatteellisesti kiintoisalla tavalla käsittelee *Ellen Niit* areaalisten ja geneettisten ilmiöiden suhdetta prosodisella tasolla kielten joutuessa kosketuksiin keskenään. On mahdollista, että prosodiset ilmiöt ovat tavallaan interferenssin vastapainona, mutta prosodiakaan ei jää vieraan vaikutuksen ulkopuolelle. Uusia näkökohtia karjalan kieli alueen eteläosassa tapahtuneiden kielellisten kosketusten historiasta toi esiin lyydiläissyntyinen tutkija *Aleksandr Barantsev* niiden tietojen valossa, joita on saatavissa 1800-luvulla löydetystä vanhasta venäläisestä käsikirjoituksesta. Sen sisältämistä loitsuista kymmenen ei ole venäläisiä, ja Setälä piti niitä vepsäläisinä. Selvättyään tarkoin nämä dokumentit Barantsev pystyi esittämään tällaisen tarkennuksen: loitsuista viisi on lyydiläisiä, kaksi lyydiläiskarjalaisia ja loput lyydiläis-vepsäläisiä. Kysymyksessä on samalla ilmeisesti vanhin lyydin kielen muistomerkki.

Kielitieteellisten kontaktien kannalta erityisen kiinnostavaa interferenssialuetta käsittelee *Arvo Laanest*, nimittäin inkeröisen suhdetta suomen kaakkoismurteisiin. Hänen esitelmänsä julkaistaan piakkoin *Virittäjässä*, joten en tarkastele sitä tässä lähempää.

Inkeröinen tuli monin tavoin puheeksi myös *Heikki Leskisen* esityksessä suomen itämurteiden suhteesta karjalaan. Muinaiskarjalan suhde inkeröiseen on jossain määrin epäselvä, mutta toisaalta sekä varsinaiskarjalan että inkeröisen kanta-
 muodolla on ollut kiinteät siteet muinaisvepsään. Erittäin merkittävä on inkeröislähtöisen aineksen osuus läntisissä kaakkoismurteissa, nimenomaan äyrä-
 möisryhmässä. Karjalan ja lapin suhte-

Katsauksia

siin liittyi *Pertti Virtarannan* esitelmä, jossa tekijä esitteli havainnollisesti monilla tutkimusmatkoillaan tekemiään havaintoja karjalan kieleen kätkeytyvistä lappalaiskontakteista, mm. lappalaisperäisistä paikannimistä ja tiettyihin paikkoihin liittyvistä lappalaisiin viittaavista muistitiedoista. Kielikontaktien käsittelyssä ei jäänyt huomiotta suomen kirjakielikään. *Risto Haarala* selvitteli nyky-suomen uudissanaston kansainvälistä taustaa lähinnä kielitoimistossa laaditun Uudissanaston käsikirjoituksesta poimitun aineiston valossa. On huomionarvoista, että käännöslainojen määrä näyttäisi tämän aineiston perusteella olevan selvästi kasvamassa.

Itämerensuomalaisten kielten sisäisiä analogiailmiöitä käsitteli *Merle Leppik* erityisesti siltä kannalta, miten äännelait ja analogia punoutuvat toisiinsa preesensin *va*-aineksen siirtymisessä imperfektiin (esim. suom. *antoivat*). Tämän kirjoittaja puolestaan esitti yleiskatsauksen itämerensuomalaisiin kieliin nimenomaan kielikontaktien alueena.

Symposiumivieraat saattoivat mielihyvin panna merkille Petroskoin symposiumin erinomaiset järjestelyt, ja he vakuutuivat entistä varmemmin tällaisten pienoiskongressia muistuttavien symposiumien tarpeellisuudesta.

Seppo Suhonen